

Guliston davlat universiteti “Pedagogika va psixologiya” kafedrası, Psixologiya fanlari doktori, dosent, Sharapova Saboxat Djabbarovna taqrizi ostida

Ravshanov Sobir Abdimalik o‘g‘li
GulDU doktoranti
+998881743031
sobirravshanov3@gmail.com

XX ASRDA JAHON PSIXOLOGIYASI RIVOJLANISHIGA ZIGMUND FREYDNING QO‘SHGAN HISSASI

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrda jahon psixologiyasi rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shgan psixolog olim Zigmund Freydning faoliyati, fan sohasidagi ilmiy ishlari haqida fikrlar yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Inson psixikasi, ruh, rasionalistik psixologiya, empirik metodi, iroda, amaliy faoliyat, ong, taqqoslash.

ВКЛАД ЗИГМУНДА ФРЕЙДА В РАЗВИТИЕ МИРОВОЙ ПСИХОЛОГИИ XX ВЕКА

Аннотация: В данной статье рассматривается деятельность и научные труды психолога Зигмунда Фрейда, внесшего большой вклад в развитие мировой психологии в 20 веке.

Ключевые слова: Психика человека, душа, рационалистическая психология, эмпирический метод, воля, практическая деятельность, сознание, сравнение.

CONTRIBUTION OF SIGMUND FREUD TO THE DEVELOPMENT OF WORLD PSYCHOLOGY IN THE 20TH CENTURY

Abstract: This article discusses the activities and scientific works of the psychologist Sigmund Freud, who made a great contribution to the development of world psychology in the 20th century.

Key words: Human psyche, soul, rationalistic psychology, empirical method, will, practical activity, consciousness, comparison.

XX asr boshlariga kelib psixologiya ochiq inqiroz davriga yuz tutdi. Bu davr XX asming 30-yillari o‘rtalarigacha davom etdi. Bu o‘z navbatida ilm-fanning o‘rishini ko‘rsatar ekan, avvalgi tasavvurlarni yangilari bilan o‘zgartirishi zaruriyatini ko‘rsatar edi. [1] Shunday jarayonda psixolog olim o‘zining psixoanaliz nazariyasi bilan jahon psixologiyasida paydo bo‘ldi. Maqola boshida ushbu fikrlarga to‘xtalib o‘tmasak bo‘lmaydi: Zigmund Freyd nazariyasi tarixan tarkib topgan odat, axloqiy prinsiplar tufayli, ijtimoiy “senzura”ning mavjudligi tufayli bu mayil to‘g‘ridan-to‘g‘ri to‘siladi. Shuning uchun ham ba‘zi kishilarda bu ongsiz tabiiy mayil bilan anglab turilgan vaziyat o‘rtasida ichki mhiy konflikt (to‘qnashuv) paydo bo‘ladi, bu to‘qnashuvlar ba‘zan barqaror asab kasalligiga (nevrozga) olib keladi. [2]

Psixoanaliz sohasida yutuqlari bilan Darvin va Eynshteyn kabi olimlar bilan bir qatorda turadigan Z.Freyd, inson psixikasi haqidagi fikrlarini illyuziya sifatida talqin qiladi. Insonga xos ongsiz asoslanishi ilk bor psixoanaliz ta‘limotida paydo bo‘lgan bo‘lib, hali-hanuz fanda qiziqarli va bahsbop mavzu sifatida qaralmoqda. Bu ta‘limotning asoschisi Z.Freyd hisoblanadi. Z.Freyd sub‘ekt haqidagi bizning tasavvurlarimizda inqilobni amalga oshirdi. Ongli mental hayot insonning umumiy mental hayotida faqat kichkina bo‘lak hisoblanadi. Bizning ongimizdagi jarayonlar beong omillar bilan qa‘tiy determinatsiya qilinadi. Bu holatni illyustrasiya qilish uchun

ko‘pincha aysberg bilan qiyoslashadi. Barcha ongli jarayonlarni aysbergning suv ustidagi qismiga o‘xshatilsa, unda ongsizlik muzning ancha katta, ko‘rinmas suv ostidagi qismiga o‘xshatiladi. Aynan mana shu ko‘rinmas massa ham og‘irlik markazini, ham aysbergning harakat yo‘nalishini aniqlaydi. Shunga o‘xshash ongsizlik ham bizning individualligimiz negizi hisoblanadi.

Asr boshida yozilgan ikki muhim asarida Z.Freyd barcha individlarda beong mental jarayonlar mavjudligi haqida gapiradi va psixoanaliz kundalik hayotning beong sabablarini aniqlab berishga qodir ekanligini ko‘rsatadi. Bu o‘z navbatida inson ruhining yangi va har tomonlama nazariyasini ishlab chiqishga olib keladi. 1900 yilda yozilgan “Tushlar ta‘biri” asarida tushlar mazmunga ega ekani va anglanmagan mayllarning ongga buzilgan va o‘zga shaklda bostirib kirishlari natijasiligi yozilgan. Tushlarga yashiringan ongsizlik mazmunini faqat murakkab talqin jarayoni yordamidagina aniqlash mumkin. “Kundalik hayot psixopatologiyasi” asarida kundalik hayotdagi nutqdagi adashishlar va xotiradan ko‘tarilib qolishlar kabi xatoliklar tadqiq qilinadi.

Z.Freyd o‘ziga qadar inson haqida mavjud bo‘lgan tasavvurlarni ag‘dar-to‘ntar qilib tashladi. R.Dekart. J.Lokk va I.Kant fikriga ko‘ra tabiat har bir individni iroda erki bilan ta‘minlagan. Erkin tanlovni amalga oshirish layoqati individning eng asl mohiyatini bildiradi va ongli “men” bilan bog‘langan bo‘ladi. Inson psixikasi (jon) haqidagi fikrni Z.Freyd illyuziya sifatida talqin qiladi. [3]

Z.Freydning fikricha bunday fenomenlar tasodifiy va ma‘nosiz emas, balki ongsizlik va niyatlarni ifodalaydi. Masalan: biz o‘zimizga yoqmay qolgan kimsadan olingan ta‘surotni yo‘qotamiz yoki esdan chiqarib qo‘yamiz.

Mana shu yerning o‘zidayoq aytish mumkinki, psixoanaliz insonni yangicha tushunishni taklif qiladi, bizning tushlarimiz, noadekvat reaksiyalarimiz, hazillarimiz va asariy “alomatlar” ortida aksariyat hollarda beong (ko‘pincha seksual) motivlar bo‘lishini ta‘kidlaydi. Boshqacha qilib aytganda, Z.Freyd mulohazalariga amal qilsak, sub‘ektning ongli motivlari va niyatlari asnosida tushunarli bo‘lgan narsalar ongsizlikni psixoanalitik tadqiq qilish natijasida yangi ma‘no kasb etishi mumkin. Bir qarashda tushunarsiz va ma‘nosiz bo‘lgan “alomatlar”, ularga beong motivlar va niyatlar ifodasi sifatida qaralsa, ma‘no kasb etadi. Demak, biz Freyd “shubha germenevtikasi”ni asoslayapti deb aytishimiz mumkin.

Z.Freyd fikricha, yashirin yoki xavotirli seksual mayllar ma‘nisiz ko‘rinadigan simptomlar yoki tushda ko‘rinishi mumkin. Xo‘sh nima uchun bunday mayllar ong ostiga siqib chiqariladi? Z.Freyd fikricha emosional kechinmalarni psixikaning xotira etib bora olmaydigan qismlariga siqib chiqarish mexanizmlari mavjud. Namoyon bo‘lishi jihatidan almashtirilgan kechinmalar travma, ya‘ni yara bo‘ladi. Yaraning kelib chiqishi oxir oqibat ilk bolalikkacha tekshirilishi mumkin. Muhokamaning o‘ziga xos, “erkin assosiasiyalar” usulidan foydalanib, bemor va psixoanalitik travmaning ildizlarini aniqlashadi. Demak, psixoanalizning terapevtik maqsadi ong osti va siqib chiqarilgan axborotni qayta tiklash va uni ego tasarrufiga uzatishdan iborat.

Ongostini turli usullar bilan o‘rganish mumkin. Jumladan ana shunday usullardan biri “erkin assosiasiyalar” bo‘lsa, ikkinchisi tush va yanglish harakatlarni chuqur germenevtik talqin qilishdir. Freydning o‘zi tushlarning ta‘biriga markaziy o‘rinni ajratgan edi.

Tushlarni ta‘birlash ongsizlikni bilish “shoh qasriga yo‘l” bo‘lib, psixoanalizning eng asosi va har qanday tadqiqotchi ishonch va ma‘lumot oladigan sohadir. Mendan, qanday qilib psixoanalitik bo‘lish mumkin, deb so‘rashsa, men ularga, doimo o‘z tushlaringizni o‘rganish orqali, deb javob beraman.

Z.Freydning aytishicha, tushning yashirin fikrlari senzurdan o'tkaziladi. Sodaroq qilib aytsak, siqib chiqarilgan yani ma'n qilingan mayllar ongda namoyon bo'lish uchun "senzurdan" o'tishlari kerak. Senzurani chetlab o'tish uchun tushning ishi tushdagi yashirin fikrlarni tushning ochiq mazmuniga aylantiradi. Biz eslaydigan tushimiz maxfiy, kodlashtirilgan axborotga ega bo'lib, u ongimizga kontrabanda yo'li bilan olib kiriladi. [4]

Tadqiqotchi "Tushlar ta'biri" asarida tushlar psixozlar bilan tashqi o'xshashlik va ichki o'zaro aloqadorlikka ega, deyiladi. Biroq ular sog'lom va normal holat bilan to'la mos kelishi mumkin. Umuman, tush "alomat" sifatida talqin qilinishi mumkin, biroq nimaning alomati sifatida? Z.Freyd yosh bolalar o'zlarida bir kun oldin (kunduzgi fantaziya) paydo bo'lmagan lekin qondirilmagan istaklar va mayllar haqida tush ko'rishlarini aytib o'tadi. Tush, shunday qilib, ular istaklarining ro'yobga chiqishidir. Kattalarning tushi ham "kunduzgi fantaziyaning" muayyan qismiga ega, biroq bu erda vaziyat murakkabroq.

Z.Freyd fikricha, bunday tushlar ong ostiga siqib chiqarilish ob'ekti bo'ladilar. Tushlar qo'rqinch bilan birga bo'lsa, bu ularning siqib chiqarilgan, ego ma'qullamaydigan va man qilingan istaklarini qondirish maqsadida vujudga keladi.

Tushni tushunish uchun uning ochiq mazmunini va yashirin ongsiz mazmunni, tushdagi yashirin fikrlarni farqlashimiz kerak. Birinchisi biz uyqudan uyg'ongandan keyin ozmi-ko'pmi eslashimiz mumkin bo'lgan narsalar. Ikkinchisi, ong osti sathida yoki boshqa qavatda tushning ochiq mazmuni uning siqib chiqarilgan va anglanmagan mazmunining o'rniga vujudga keladi. Siqib chiqarish bizning mental murvatlarimiz ta'siri natijasidir. Uyg'oqligimizda bu murvatlar bizning ongimizga ong ostidagi va siqib chiqarilgan mayllarning kirib kelishiga yo'l qo'ymaydi. Biroq uxlaganimizda, ular bizning psixikamizga niqoblangan holda kirib keladilar.

Demak, uxlayotgan odam tushlarning ma'nosini xuddi nevrotik o'zidagi alomatlar ma'nosini tushuna olmaganiday tushunmaydi. Biz eslaydigan (ochiq mazmunli) tushlar siqib chiqarilgan mayllarning buzilgan holda ro'yobga chiqishidir. Tushdagi yashirin ong osti fikrlarini buzib ko'rsatuvchi jarayonni Z.Freyd "tushning ishi" deb ataydi. Ko'p jihatdan u siqib chiqarilayotgan komplekslarni nevrotik alomatlariga aylantiradigan muvaffaqiyatsiz siqib chiqarish jarayoni bilan bir xil kechadi. "Tush ishi"ning murvatli tushlarni bo'rttirish, o'rnini almashtirish, dramatiklashtirish va timsollashtirishdir. Bundan tashqari tushning ikkilamchi ishi ham mavjud. Ong osti shunday qilib, "artistik" vositalardan foydalanishga harakat qiladi. Shu ma'noda biz barchamiz tushlarimizda ham aktyorlarmiz.

Shunga o'xshash timsollashtirish buzishning bir varianti bo'lib chiqadi. Masalan: erkaklarning genitaliysi unga shakl jihatdan o'xshash bo'lgan ob'ektlar. Masalan, konserva bankasi, zontik, pichoq va revolver kabi narsalar bilan almashtirilishi mumkin. Ayollarning genitaliysi bo'sh joyni o'rab turgan ob'ektlar (g'or, quti, xona, bino va boshqalar) yordamida timsolan taqdim qilinish mumkin. Tushning ikkilamchi ishi tushni mantiqiy qarama qarshiliksiz, og'zaki ifodalashga harakat qilishimizdan kelib chiqadi. Freyd fikriga ko'ra, tushning ochiq mazmuni juda ko'p turli elementlarni qamrab oladi. Aytish mumkinki u o'ta aniq. Shunga o'xshash tarzda turli sabablar zanjiri va omillar psixologik alomatlarini o'ta aniqlab beradi.

Z.Freyd g'arb madaniyatiga chuqur ta'sir ko'rsatdi. Freydning klinik psixologiya va psixiatriyadagi ilmiy qarashlari alohida o'ringa ega. Freydning kuzatishlari qator nevrologik biiziiishlarning psixologik sabablari mavjudligi to'g'risidagi xulosaga olib keldi. Bu orqali Freyd ongsiziikni kashf qildi, Uning fikricha, ko'zi ojizlik yoki karlik, beixtiyor ko'rmaslik va eshitmaslik xohishi insonda keskin xavotirlikni uyg'otar ekan. Freyd gipnoz ongsizlikka yo'l deydi va patsientlarni davolashda undan foydalandi. Natijada bemorlar gipnoz tufayli o'zlarining

anglab bolmas qobiliyatlarini ochadilar. Soʻngra u patsientlar oʻzlarini ruhiy yengillashishlariga imkon beruvchi erkin assotsiatsiya usulini olib kirdi. [5]

Z.Freyd aytishicha, tushning yashirin fikrlari senzurdan oʻtkaziladi. Soddaroq qilib aytsak, siqib chiqarilgan va man qilingan mayllar ongda namoyon boʻlish uchun “senzurdan” oʻtishlari kerak. Tanqidni chetlab oʻtish uchun tushning ishi tushdagi yashirin fikrlarni tushning ochiq mazmuniga aylantiradi. Biz eslaydigan tushimiz maxfiy, kodlashtirilgan axborotga ega boʻlib u ongimizga kontrabanda yoʻli bilan olib kiriladi. Biz tushimizning ochiq mazmuniga echish lozim boʻlgan rebusga qarganday qarashimiz mumkin.

Psixoanalitik kodni ravshanlashtirgandan keyingina tushning yangi mazmuni paydo boʻladi. Maxfiy maʼno nima? Z.Freyd aytishicha, kattalarning tushlari koʻpincha seksual tomonga yoʻnaltirilgan va erotik mayllarini ifodalaydi. (Bu xulosa Freyd keyinchalik agressiya yoki oʻlim unikal instinkti haqidagi tushunchani kiritgandan keyin muammoli boʻlib qoladi). Tushlarni taʼbirlashning asosiy qoidalarini quyidagi tarzda ifodalaymiz:

-tushdagi yashirin fikrlar va ochiq maʼno oʻrtasidagi tafovut tushning mazmunini tushunishda kalit boʻlib, xizmat qiladi;

-tushning ochiq mazmuni- undagi yashirin fikrlarni buzilgan ifodasi boʻlib, taʼbir joiz boʻlsa, tush ishining mahsulidir;

-tushlarni tahlil qilish uchun Z.Freyd “erkin assosiasiyalar” usulini qoʻllaydi, bu usuldan psixoterapiyada ham foydalanish mumkin.

Z.Freydning tushlarning talqin qilishga yondoshuvi bizga inson mental holatlarining boy manzarasini namoyon qiladigan psixologik modelning asoslarini ifodalaydi;

-Z.Freydning tushlardagi yashirin maʼnoni aniqlashga urinishi ong osti baʼzi “grammatik” qoidalarga mos tarzda ishlashi yoki ong osti “til”ga oʻxshab tuzilmalashtirilganini (tushni rebus sifatida tushunish bilan taqqoslang) tushunishga olib keldi.

Baʼzi sabalarga koʻra, Z.Freydning mental “apparat” toʻgʻrisidagi nazariyasini tushunish qiyin.

Birinchidan psixoanalizni ishlab chiqishning turli bosqichlarida Z.Freyd oʻzining inson psixikasiga nisbatan psixikaga boʻlgan qarashlarini oʻzgartirib, kengaytirgan. Garchi ularning hammasining birlashtirishga intilsa ham uning konsepsiyasida noaniq holatlar koʻp.

Ikkinchidan, Freydning fiziologik va juda antropomorf (insonga oʻxshash) atamaları koʻp maʼnolidir. U “ego” “uch xoʻjayinga” (tashqi dunyo, id va super ego) xizmat qiladi deganda, u mental funksiyalarni obʼektivlashtirib personifikasiyalashtirmoqda, Gilbert Rayl “mashina ichidagi ruh” deb atagan narsani kiritmoqchi degan tasavvur paydo boʻlishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda Z.Freyd, inson psixikasi haqidagi fikrlarini illyuziya sifatida talqin qildi va XX asr psixologiyasida ulkan oʻzgarish boʻlishiga olib keldi. Uning Ongostini oʻrganish usullari, xotira jarayonlari haqida tajribalari, inson mayllari haqida qarashlari bu davrda psixologiya rivojlanishi uchun katta maktab vazifasini oʻtab berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Psixologiya tarixi. N.S.Jo'rayev, D.A.Saliyeva, N.A.Sultonova. – 2019. Noshir nashriyoti. [1-105 bet, 2-116 bet]
2. Psixologiya tarixi. F.I.Haydarov. N.S.Jo'rayev – O'quv qo'llanma.Toshkent. 2010. [3-62 bet, 4-65 bet]
3. Baratov. Sh.R, L.Y.Olimov O.R.Avezov / Psixologiya nazariyasi va tarixi, / Toshkent-2019 y [5-108 bet]
4. Davletshin M.G. «Psixologiya tarixi» dastur. T. —1996-y.
5. David G. Mayers «Psychology ninth addition in moduls» 2010. 6-7 pages
6. A.Zununov. Pedagogika tarixi. Toskkent-2004.